

LOOK WHO'S SORRY NOW: A CLOSER LOOK AT THE REPENTANT CITY OF NINEVEH

בין כסה לעשור תשע"ט

1# ספר אבודרהם סדר תפלת יום הכפורים ד"ה תפלת מוסף - והטעם להפטרה זו ללמד לבני העולם שאין אדם יכול לברוח מפני השם אם עבר עבירות

2# ר' יהושע אבן שועיב - ...כי השי"ת רחמיו על כל מעשיו ואפילו על אומות העולם כל שכן על ישראל

3# בית יוסף אורח חיים סימן תרכב - ומפטיר ביונה לפי שיש בה גודל כח התשובה:

4# יונה פרק ג - (א) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שְׁנִית לְאֹמֶר:

(ב) קוּם לֶךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקִרְא אֵלֶיהָ אֵת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ:

(ג) וַיִּקָּם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדַבֵּר יְדוּד וַנִּינְוָה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים מִהֶלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

(ד) וַיַּחֲל יוֹנָה לְבֹא בְעִיר מִהֶלֶךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַנִּינְוָה נִהְפָּכֶת:

(ה) וַיֵּאֱמִינוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בְּאֱלֹקִים וַיִּקְרְאוּ צוּם וַיִּלְבְּשׂוּ שָׂקִים מִגְּדוֹלָם וְעַד קִטְנָם:

(ו) וַיִּנְע הַדָּבָר אֶל מֶלֶךְ נִינְוָה וַיִּקָּם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אֶדְרֵתוֹ מֵעַלְיוֹ וַיִּכַּס שָׂק וַיֵּשֶׁב עַל הָאָפֶר:

(ז) וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוָה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַיְגַדְּלוּ לְאֹמֶר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבְּקָר וְהַצֹּאן אֵל וַיִּטְעֲמוּ מֵאוֹמָה אֵל וְרַעַו וַיִּמְּסוּ אֶל יִשְׁתּוֹ:

(ח) וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹקִים בְּחִזְקָה וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְרָכּוֹ הַרְעָה וּמִן הַחֲמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:

(ט) מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבָד:

(י) וַיִּרְא הָאֱלֹקִים אֵת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְרָכָם הַרְעָה וַיִּנְחַם הָאֱלֹקִים עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה:

5# משנה תענית טו. - סדר תעניות כיצד? מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה, ובראש הנשיא, ובראש אב בית דין. וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין: אחינו! לא נאמר באנשי נינוה וירא אל-הים את שקם ואת תעניתם, אלא (יונה ג) וירא הא-להים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה,

6# מס' תענית טז. - "ויתכסו שקים האדם והבהמה", מאי הוו עבדי? אסרא הבהמות לחוד ואת הוולדות לחוד, אמרו לפניו: רבונו של עולם! אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על אלו

7# מהרש"א תענית טז. - ויתכסו שקים במקום היניקה כדי שלא יינקו וולדיהן... שמתוך כך יקראו אל אלקים לומר אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו, ואתה צויתנו ורחמיו על כל מעשיו

8# מס' תענית טז. - "ויקראו אל אל-הים בחזקה", מאי אמור? אמרו לפניו: רבונו של עולם! עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע - מי נדחה מפני מי?

9# בראשית פרק יח - וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע: אוֹלֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר הֲאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חֲלָלָה לָךְ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצְדִיק כְּרָשָׁע חֲלָלָה לָךְ הַשֵּׁפֵט כֹּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: ...וַיֹּאמֶר אֵל נָא יָחַר לֹאד־נִי וְאִדְבָּרָה אִךְ הַפַּעַם אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֲשָׂרָה:

10# מס' תענית טז. - "וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" - מאי ומן החמס אשר בכפיהם? אמר שמואל: אפילו גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו.

11# מהרש"א תענית טז. - בכפיהם - דהיינו בכפיהם שבנאו בכף יד בבירה

12# משנה גיטין ה:ה - העיד רבי יוחנן בן גודגדה על...ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיטול את דמיו מפני תקנת השבים

13# רש"י גיטין נה. - מפני תקנת השבים - שאם אתה מצריכו לקעקע בירתו ולהחזיר מריש עצמו ימנע מלעשות תשובה.

14# ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ - ביום שלישי חזרו כלם מדרכם הרעה אפילו מציאה שאדם מצא בשדות ובכרמים בשווקים וברחובות החזירו לבעלים, ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטין של מלך סתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם, וכל כרם וכרם שהיו בו שתי נטיעות או שני אילנות מן הגזל עקרום והחזירו לבעליהן, וכן בגד שהיו בו שתי פקעיות של גזל קרעו הבגד והחזירו עשו משפט וצדקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו דין תורה אם סקילה סקילה אם שרפה שרפה, ואפילו מכר אדם לחברו בית חורבה ומצא בו ממון וכו'...מה היה עושה הדיין בקש שטר של אותה חורבה ומצא ל"ה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין אותו ממון והחזירו לבעליו :

15# קהלת פרק ז - אל תהי צדיק הרבה...אל תרשע הרבה...

16# תלמוד ירושלמי מס' תענית ב:א - אמר רבי שמעון בן לקיש תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה מה עשו רבי חונה בשם ר' שמעון בן חלפותא העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ...אמרין אין לית מתרחם עלינו, לינו מרחמין עליהון...

17# קרבן העדה שם -..שעשו רמיות בתשובתם כדי שירוחמו

18# תלמוד ירושלמי שם - ויקראו אל אלהים בחזקה מהו בחזקה אמר רבי שמעון בן חלפותא חציפא נצח לכשירא כל שכן לטובתו של עולם

19# קרבן העדה שם - מי שהוא מבקש טובתו של עולם שיהא מנוצח מן הבריות בתשובתו

20# תלמוד ירושלמי שם - וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם אמר רבי יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו

21# מלבי"ם יונה ג:ה - ויאמינו אנשי נינוה באלהים - ...והעם לא התעוררו לתשובה כי לא עלה על דעתם שהם חוטאים כי יונה לא הודיעם זאת

22# ס' יונה נבואה ותוכחה עמ'

3. עצמת התשובה

גם ההפרזה בעצמת התשובה של אנשי נינוה לדעת הבבלי אומרת דרשני. כל צדקות מופרות של אדם בינוני אומרת דרשני. אפילו על שאול הצדיק דרשו חז"ל את שני הפסוקים העוקבים בקהלת "אל תהי צדיק הרבה...אל תרשע הרבה..." (קהלת ז, טז-יז), שאם אדם מגלה צדיקות יתרה כשואל שהיה רחמן על האכזרים ולא רצה למחות את זכר עמלק, סופו שיגלה רשעות יתרה ויהיה אכזר על הרחמנים, במעשה נוב³⁴.

אם תיקנו חז"ל את תקנת השבים, שמריש הגזול שבנאו בבירה מטיל את דמיו, ולא מקעקע בירה כולה כדין תורה, בודאי ידעו על מה ולמה תיקנו זאת. ירדו חכמים לסוף דעתו של אדם, שבשל גזל של פרוטות, לא ייתכן להענישו באבדן בירה שלמה. כך היא דרך העולם, כך היא דרך השבים ואין לנעול דלת בפניהם.

החסידות הצעקנית של אנשי נינוה שהרסו בירה שלמה, ולפי גרסת הילקוט שמעוני פלטין שלם, אינה התנהגות נורמלית. יש משהוא שמסתתר אחריה, במיוחד אם מצרפים אנו לכאן את כל המוזריות של התשובה שנמנתה לעיל; ועל כן דרשו בירושלמי על אותו פסוק "אשר בכפיהם - מה שהיה בכף ידיהם החזירו ומה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו".

ונראה לחדש, שמה שנראה לנו עד כה כמחלוקת בין הבבלי והירושלמי, אם "מן החמס אשר בכפיהם" מראה שעשו הרבה לפני משורת הדין [לדרשת הבבלי] או רחוק מאד מדין השבת גזילה אמיתית [לדעת הירושלמי], אינו מחלוקת כלל ועיקר. ר' יוחנן בירושלמי מסכים עם דרשת שמואל בבבלי, שאנשי נינוה הרסו בירה שלמה בגלל מריש, אך דווקא בגלל תשובה שלא מעלמא הדין זו, הלך הוא

ובדק בציציותיהם, בשידה תיבה ומגדל, המכוסים מעין הבריות, ומצא שם הרבה גזילות שלא הושבו לבעליהן כלל. כי מי שהוא צדיק הרבה מעבר לשורת הדין... ייתכן שהוא גם רשע הרבה לפני שורת הדין. כל הצדקות הצועקת היא רק כיסוי לרשעה איומה ודוממת.

ומכאן שבים אנו לנושא הצביעות שכבר דובר בו לעיל. מי ש"מנצל" את היתר חכמים בעניין תקנת השבים, ולא הורס בירה או פלטין בגלל מריש או לבנה, אלא משלם את שווי, הוא אדם נורמלי שעושה תשובה. אדם כזה יחזיר, מן הסתם, גם את הגזילות שגזל שאין להן דורש. אך מי שהורס בירה שלמה בגלל מריש, שלא כתקנת חכמים, מרגיש בכל מאודו שהוא "צדיק" וגם טורח להראות זאת קבל עם ועדה; ייתכן מאד שהוא יסתפק ב"צדקות" הרעשנית הנגלית, ויעלים את גולותיו המוסתרות בתיבה, בשידה, ובמגדל.

וכך מתברר שבשלושת המישורים, שאותם בדקנו, היתה תשובתה של נינוה "תשובה של רמיות", ועל כן חרה ליונה מאד על שנתקבלה תשובתם.

#23 שמות לב: יז - וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו :

#24 רש"י בראשית א:א - ברא אלקים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ב ד) ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים :

#25 ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ - וינחם ה' על הרעה אשר דבר ארבעים יום האריך אפו נגד ארבעים יום ששלח ליונה לנינוה, ולאחר ארבעים יום שבו לדרכיהם הרעים יותר מן הראשונים

ייתכן, שבפתרון שאלה זו נעוצה הבנת המסר העמוק של ספר יונה. דווקא משום שתשובת אנשי נינוה היא תשובה פגומה ולא מושלמת, דווקא משום כך היא מהווה מוסר נוקב לתשובה שבכל דור; שכן תשובה זו מוכיחה שאפילו בשמן תשובה מתרצה מידת רחמיו של הקב"ה. אין צורך לפתוח את כל פתח התשובה, די ב"פתח כחודו של מחט" כדי שהקב"ה ישלים ויפתח לנו "פתח שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו"⁶². הא ראייה, שהקב"ה ראה את מעשיהם של אנשי נינוה, ואף שמעשים אלו לא היוו תשובה מלאה ושלמה נתקבלה התשובה, וה' שב מחרון אפו. ומכאן שתשובה מעולה תועיל על אחת כמה וכמה.

ובמהלך זה אפשר להסביר גם שאלה שנייה, מדוע בחרה המשנה בתשובה של גויים ולא הביאה כדוגמה חזרה בתשובה של עם ישראל. המשנה בוחרת דווקא ציבור לא יהודי כדי שנוכל ללמוד ממנו בקל וחומר; ואמנם לימוד זה בקל וחומר מקובל מאוד על הנביאים. ישנם לימודים מעולם החי: "ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע, עמי לא התבונן" (ישעיהו א, ג), וישנם לימודים

זהו המסר העמוק של ספר יונה. אין מצב שבו אי אפשר לעשות תשובה, ואין תשובה שאינה פועלת. יש דרגות בתשובה, וראוי לו לאדם להשתדל בכל מאודו לשוב בתשובה שלמה ומוחלטת על כל מרכיביה, אבל אין לומר שמשום שאין ביכולתו לעשות כן במצבו הנוכחי, צריך הוא לוותר על מעשה תשובה כל שהוא. שכן יש שגם תשובה פגומה מעבירה את רוע הגזרה. אמנם הקב"ה "מאריך אפיה וגביה דיליה"⁶⁴, ובסופו של דבר אי אפשר לברוח ממידת הדין. כך קרה לנינוה כמסופר בנבואת נחום; אבל לפנינו סיפורו של יונה, ובסיפור נאמר "וירא הא-לוהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם הא-לוהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה!"